
Una posteritat de paper

Simposi Internacional Joan Fuster

(Centenari del naixement, 1922-2022)

Ferran Carbó, Antoni Furió,
Tobies Grimaltos (eds.)

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Director de la col·lecció
FERRAN CARBÓ
(coordinador de la Càtedra Joan Fuster)

COMITÈ ASSESSOR I ORGANITZADOR (Universitat de València): Ferran Carbó, Antoni Furió, Tobies Grimaltos, Francesc Pérez i Moragón, Manuel Pérez Saldanya i Vicent Simbor.

COMITÈ CIENTÍFIC: Dolors Bramon (Universitat de Barcelona), Neus Campillo (Universitat de València), Brad Epps (University of Cambridge), Louise Johnson (University of Sheffield), Josep Massot i Muntaner † (Institut d'Estudis Catalans), Claus D. Pusch (Albert-Ludwigs-Universität, Freiburg im Breisgau) i Patrizio Rigobon (Università Ca' Foscari, Venezia).

Aquest volum ha comptat amb la col·laboració de
l'INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.

© Del text: els autors, 2022

© De la fotografia (coberta): Andrés Castillo Valero (1987)

© Del muntatge fotogràfic (coberta): Isabel Parra

© De la present edició:
Universitat de València, 2022
www.uv.es/publicacions
publicacions@uv.es

Coordinació editorial: Maite Simón
Disseny de l'interior: Inmaculada Mesa
Maquetació interior i disseny de la coberta: Celso Hernández de la Figuera
Correcció: Enric Izquierdo

ISBN: 978-84-1118-075-7
Dipòsit legal: V-2916-2022
Impressió: Ulzama Digital

La meua posteritat serà de paper.

JOAN FUSTER

Índex

Presentació 9

I.
DES DE LA FILOLOGIA

VERONICA ORAZI
*Per a una mise en abyme de la recepció fusteriana. Cap al
cànon europeu*..... 13

CARME GREGORI SOLDEVILA
*La construcció de l'escriptor: professionalització, reescriptura
i actitud literària* 37

ROGER FRIEDLEIN
*Fragments d'una teoria literària: Joan Fuster i els conceptes
d'època a Literatura catalana contemporània*..... 63

SALVADOR ORTELLS MIRALLES
Joan Fuster i la «cultura de masses» 83

JORDI JULIÀ
Joan Fuster, corresponsal de l'exili català 117

DANIEL P. GRAU
*Filmat per al silenci: la recepció i les repercussions d'Esta es
mi tierra: «El País Valencià de Joan Fuster»* 145

PERE ROSSELLÓ BOVER
*Joan Fuster i els projectes literaris mallorquins durant la
postguerra (1949-1962)*..... 171

II.
DES DE LA HISTÒRIA

JOAN RAMON RESINA	
<i>Fuster entre els historiadors</i>	221
PEDRO RUIZ TORRES	
<i>Els usos de la història en Nosaltres, els valencians</i>	241
RAMÓN VILLARES	
<i>Joan Fuster y la cultura gallega. Conexiones y divergencias</i> ...	285
TERESA MUÑOZ LLORET	
<i>A. C., una aventura editorial de Joan Fuster</i>	321
JOSEP M. FRADERA	
<i>Nord i sud al nacionalisme pancatalà de Joan Fuster</i>	349
FERRAN ARCHILÉS	
<i>Malgré lui. Joan Fuster i les paradoxes del nacionalisme</i>	373

III.
DES DE LA FILOSOFIA

JOAN VERGÉS GIFRA	
<i>Nosaltres, els... Vicens Vives, Ferrater Mora i Fuster</i>	413
SERGI ROSELL	
<i>Conviccions sense fanatisme. Diàleg amb Joan Fuster</i>	451
ORIOL PONSATÍ-MURLÀ	
<i>Continuïtats i discontinuïtats en Nosaltres, els valencians</i> ..	477

Presentació

Joan Fuster (1922-1992) és l'assagista i intel·lectual valencià més rellevant de l'època contemporània i un dels principals escriptors en llengua catalana. La seua extensa producció, la qual va començar a publicar-se a partir del 1944 i es va desenvolupar durant més de quatre dècades, abraça una seixantena de llibres de diferents temàtiques; a l'entorn de 4.000 articles i col·laboracions periodístiques a la premsa diària, a setmanaris, a revistes mensuals i també a anuaris; un centenar d'edicions, de presentacions i de pròlegs; diverses traduccions, milers de cartes amb corresponents de tot arreu i sobre diversos aspectes tant personals com culturals; moltíssimes fitxes de treball... Aquesta immensa obra escrita és també intensa, apassionant, variada i alhora híbrida pels contorns no sempre precisos en intentar catalogar-la o classificar-la. Fuster, culte, erudit, lúcida, crític, escèptic, irònic, incisiu, provocador... ha estat un punt de referència permanent, una personalitat d'època, una figura imprescindible.

Amb motiu de la commemoració enguany del centenari del seu naixement (i coincidint també amb els trenta anys de la seua mort o els seixanta anys de la primera edició del seu llibre *Nosaltres, els valencians*), la Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València ha organitzat (entre el 28 de febrer i el 2 de març de 2022) un simposi internacional dedicat a l'estudi de la seua producció, a les tres facultats universitàries on es fa la docència i la recerca en les àrees més vinculables al seu pensament i a l'obra escrita (la Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació; la Facultat de Geografia i

Història, i la Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació). L'apropament i l'aprofundiment s'ha fet, per tant, des de la filologia, per la seua creació literària, l'assaig i els estudis d'història de la literatura i d'història social de la llengua; des de la història, pels seus treballs d'història social, política i cultural, els assaigs i les obres de reflexió sobre aspectes històrics en diferents èpoques, i també els seus textos sobre l'art; i des de la filosofia, pel seu pensament, per les meditacions sobre filòsofs i per les consideracions sobre estètica o també els escrits sociopolítics.

Els setze capítols que configuren aquest llibre han estat elaborats per especialistes a partir de l'ampliació dels treballs presentats i del debat motivat durant el simposi, i són noves mirades, lectures i aportacions que aprofundeixen en l'estudi de l'autor nascut a Sueca i sobretot del llegat que ens va deixar en el conjunt del seu «paper» escrit, mitjançant el qual sempre va intentar, com ell mateix va indicar al pròleg de *Causar-se d'esperar*, «obtenir de nosaltres mateixos un esforç de comprensió envers els homes, envers les coses, envers els fets, envers els temps. I aquesta ha de ser, necessàriament, una operació perpètua, reiterativa, insaciable.»

CÀTEDRA JOAN FUSTER

I. DES DE LA FILOLOGIA

*Per a una mise en abyme de la recepció
fusteriana. Cap al cànon europeu*

Veronica Orazi

Università degli Studi di Torino

1. PREMISSA

Quina pot ser l'aportació d'una estrangera al coneixement i la investigació d'una figura com Joan Fuster i la seva producció, en comparació amb l'aportació d'experts nacionals, profunds coneixedors de l'home i de l'autor (escriptor, assagista, intel·lectual de primera categoria), del seu compromís amb la societat valenciana i els Països Catalans del seu temps i del futur, gràcies a la seva obra vasta i rica, i al seu paper d'intel·lectual supranacional?

Potser l'aportació d'un observador extern –com a lector i després com a estudiós– pot consistir precisament en això: contribuir a reconèixer el lloc que correspon a Joan Fuster i a la seva obra més enllà del seu àmbit lingüísticocultural, sinó més aviat en el cànon europeu.

Com qualsevol «lector extern» a la cultura –en el sentit més ampli de la paraula– d'aquest autor prolífic, m'hi hauré d'apropar mitjançant una aproximació progressiva, articulada en nivells diferents, que consistirà, en primer lloc, en l'aproximació al seu món i al seu àmbit de pertinença, amb el seu patrimoni lingüísticocultu-

ral, que en aquesta circumstància s'identifica amb el País Valencià del segle XX, però que, sense dubte, es projecta cap a horitzons més amplis, cap als Països Catalans i més enllà. Successivament, mitjançant una aproximació al temps concret i als llocs d'origen d'aquesta figura, al context peculiar en què neix i desenvolupa la seva trajectòria vital i intel·lectual. Finalment, mitjançant l'aproximació a l'home, a l'escriptor i als seus textos.

Aquest coneixement gradualment i progressivament aprofundit es bifurca, ja que afectarà, d'una banda, la dimensió del lector, la primera i la més immediata, que constitueix l'aproximació inicial a l'escriptor i la seva producció; d'altra banda, la dimensió de l'estudiós que investiga la seva figura, el pensament, els temes, l'estètica, el compromís i la seva reflexió sobre la literatura i la societat del seu context (el valencià i el dels Països Catalans), però també la seva projecció sobre altres cultures, en la seva època i en temps futurs; en concret, la seva recepció nacional i supranacional.

Si l'objectiu és reconèixer el lloc que correspon a Joan Fuster dins del cànon de la literatura europea, caldrà reflexionar sobre les estratègies culturals que s'han d'implementar per difondre'n el coneixement i posar en relleu els aspectes que permeten formular una afirmació semblant, com ara la significació, la lucidesa i la vastitud del seu pensament i de la seva producció, que transcendeixen el context d'origen.

Per seguir desenvolupant i consolidar aquesta operació, cal tenir en compte un factor determinant, que es concreta en elements relacionats i interconnexions indistingibles.

L'element clau és, evidentment, el destinatari de la recepció, que pot ser un lector «comú» (un lector curiós) o un lector especialitzat (un estudiós). En ambdós casos, caldrà considerar l'àmbit de pertinença d'aquest lector, que pot ser nacional, pertanyent doncs a la cultura de l'autor, o supranacional i per tant pertanyent a un àmbit lingüísticocultural diferent.

Partint només d'aquestes reflexions, les combinacions possibles es multipliquen i les estratègies de promoció hauran de tenir en compte les tipologies diferents de receptor: lector comú nacional i lector comú supranacional, lector especialitzat nacional i lector especialitzat supranacional.

Les consideracions següents pretenen precisament reflexionar sobre quines poden ser les estratègies culturals per a afavorir i consolidar la difusió i promoció de la figura de Joan Fuster i la seva obra, amb l'objectiu d'aconseguir el reconeixement del seu lloc en aquell cànon europeu al qual he fet referència.

2. LES RAONS D'UN TÍTOL

Com és sabut, l'expressió *mise en abyme* va ser encunyada per André Gide per indicar una pràctica antiga, és a dir, la visió en profunditat; una tècnica narrativa que consisteix a inserir en la història la seva síntesi reduplicada, en una estructura iterativa que pot repetir-se indefinidament.

Tanmateix, el concepte és molt més ampli i implica àmbits molt diferents: com els efectes refractius recursius produïts pels miralls renaixentistes o com quan en l'heràldica la representació d'un escut conté, al seu torn, un altre escut o com en el cas de les caixes xineses o les nines russes.

En l'art occidental (en pintura, fotografia, cinema), l'expressió indica el mecanisme figuratiu de la recursivitat, una tècnica en què una imatge conté una petita còpia d'ella mateixa, repetint la seqüència aparentment a l'infinit. En definitiva, es tracta d'un discurs metafiguratiu, també conegut com a *efecte Droste*, amb referència a la il·lustració de Jan Misset que des de 1904 apareix a les caixes de cacau de la coneguda marca holandesa: a la imatge, una infermera sosté una safata sobre la qual hi ha un paquet de cacau Droste, on apareix una infermera que sosté una safata sobre la qual

hi ha un paquet de cacau Droste, on apareix... i així indefinidament, si l'ull pogués anar més enllà.

En literatura, el concepte es refereix al procediment de reducció mirall, que es pot situar dins dels fenòmens metatextuals i de la reflexivitat literària. Un exemple paradigmàtic d'això és l'escena de *Hamlet* en què es representa l'assassinat del rei (teatre dins del teatre, metateatre). L'*abyme* –l'abisme– apareix aleshores com un model-seqüència que reproduïx la història a escala reduïda (Marchese 1991: 203). Per tant, la *mise en abyme* indica un tipus peculiar d'«història dins de la història», en què s'utilitza la «història contada» (nivell baix) per sintetitzar i recordar els aspectes clau de la història que la conté (nivell alt).

L'expressió, com és sabut, és utilitzada també pel desconstruccionisme i la crítica desconstruccionista com a paradigma de la naturalesa intertextual del llenguatge, per indicar que el llenguatge sempre fa referència a un altre llenguatge, que al seu torn es refereix a un altre llenguatge.

Però també és possible tenir una experiència directa de *mise en abyme*, quan ens mirem en un mirall que es reflecteix en un altre mirall, produint una seqüència aparentment ininterrompuda de reflexos de la mateixa imatge.

Així, els aspectes clau d'aquest concepte força complex es poden identificar en la transmissió iterable sense límits d'un mateix element, aconseguida mitjançant una mena de reverberació en escala, que produeix una representació repetitiva i activa un mecanisme que, al mateix temps, produeix un efecte de reforçament però també de síntesi (Berta 2006).

Des del punt de vista de la recepció, podríem utilitzar aquesta expressió i el concepte al qual es refereix per descriure possibles estratègies i mecanismes de promoció i difusió d'un autor i la seva obra, tant en el context d'origen com en contextos lingüísticoculturals diferents, mirant com a objectiu el cànon literari europeu.

3. EL CÀNON EUROPEU

La inclusió d'un autor com Joan Fuster en el cànon europeu es pot definir com un objectiu; potser com a l'«objectiu». De fet, l'actual Europa plural està formada per aquelles veus, per aquells autors i obres d'abast supranacional, reconeguts com a representatius d'un context diversificat que, tanmateix, tenen un denominador comú, identificable amb aquell esperit, amb aquell alè «europeu» i amb aquella capacitat de visió, que els projecten més enllà de la seva pròpia cultura, llengua, terra i època. No obstant això, els autors que apareixen i apareixeran en el cànon europeu, un conjunt en constant evolució com els temps i les cultures dels quals representa la síntesi, un «tot» variat i canviant, aquestes figures –com deia– aporten un valor afegit fonamental: són veus supranacionals que, tot i així, mantenen un to propi, reflex de la dimensió original que constitueix el seu component peculiar, juntament amb una subjectivitat forta i cada cop única, que transcendeix poderosament el perímetre de l'esfera d'origen per projectar-se en una dimensió més àmplia, en aquest cas, europea.

Bàsicament, és com si el cànon literari europeu, constantment actualitzat, enriquit i desenvolupat com el context plural del qual és expressió, fos un mosaic: el conjunt retorna una imatge composta per juxtaposició de cada peça, cadascuna de les quals és única; cap no és igual que l'altra i cadascuna és insubstituïble; i, tanmateix, cadascuna contribueix a compondre el resultat final, totes són essencials en la seva singularitat, no hi pot faltar cap ni una si es vol aconseguir la imatge global. Amb el seu enclavament irrepètible, totes les peces contribueixen a la composició d'aquest dispositiu plural, que representa la dimensió global i sistèmica, la multiplicitat de dimensions específiques però necessàriament convergents en la macrodimensió que sintetitza i reforça el sentit i la peculiaritat de cadascuna d'elles.

El mateix passa amb el cànon europeu: els escriptors i les obres que el conformen expressen individualitats fortament subjectives, amb una visió més penetrant, una veu més vigorosa i sempre única, ben col·locades en aquella literatura europea en constant desenvolupament, que també creix a través de l'evolució progressiva d'aquest mateix cànon, el qual representa les arrels del passat, el present i la projecció futura d'una multicultura, les trames internes i el perímetre exterior de la qual s'aniran formant en un procés imparabile, reflex d'una Europa canviant.

Joan Fuster és, sense dubte, una d'aquestes personalitats fortament subjectives, amb una visió més penetrant, una veu més vigorosa i sempre única que, juntament amb altres autors, constitueix i representa aquesta Europa a través del seu cànon literari *in progress*.

Llavors, per què no titular aquestes reflexions «Joan Fuster i el cànon europeu»? A què al·ludeix la referència del títol a la *mise en abyme*? Com pot donar suport aquest concepte a la reflexió sobre el lloc que pertoca a Joan Fuster en el cànon europeu?

En l'expressió *mise en abyme*, amb tot el que significa en els diferents àmbits d'aplicació, el concepte clau al qual referir-se per reflexionar sobre el tema em va semblar el que fa referència a la serialitat iterativa i ininterrompuda d'un mateix element, que potencialment es repeteix a l'infinit, obrint perspectives il·limitades, cap a dins –mitjançant l'abismament– i alhora cap a l'exterior a través de la projecció externa; quelcom que engloba i alhora reflecteix la seva pròpia multiplicació en sèrie. En el cas de la recepció d'un autor i la seva obra, em va semblar que aquesta imatge, aquest concepte podia restituir el sentit d'una operació complexa i necessàriament diversificada, com és la promoció i difusió d'un escriptor i la seva producció en el context nacional i supranacional, fins al punt d'identificar-se amb aquell cànon europeu de què parlava.

3.1 Possibles estratègies

El propòsit és entendre com la imatge i el concepte de *mise en abyme* poden facilitar la identificació de les estratègies culturals més efectives per aconseguir aquest objectiu, determinar-ne la planificació, definir-ne els mecanismes d'implementació mitjançant la idea de meta-recepció potencialment il·limitada. Això es pot realitzar almenys segons dues línies paral·leles: d'una banda, la transmissió de l'obra de l'autor a un públic cada cop més ampli; de l'altra banda, la difusió de la crítica de l'autor cap a un públic cada cop més ampli d'estudiosos.

Es tractarà, doncs, d'apuntar al cànon reforçant la recepció de l'autor i la seva obra amb la consciència que cal diversificar-ne les estratègies de difusió per aconseguir la màxima eficàcia en contextos i per a destinataris diferents, nacionals i supranacionals, comuns i especialitzats, categories que, com s'ha dit, s'hibriden i es multipliquen (receptor/context nacional comú i receptor/context nacional especialitzat, receptor/context supranacional comú i receptor/context supranacional especialitzat).

Per fer-ho, però, cal que l'escriptor i la seva producció siguin accessibles a aquests diferents tipus de destinataris. I aquí entra en joc un altre factor que implica una circumstància més i que connota d'una manera encara diferent algunes de les categories de receptors indicades (nacionals, supranacionals, comuns, especialitzats), és a dir, la competència lingüística.

Per descomptat, la condició privilegiada és la de qui coneix la llengua de l'autor i en pot llegir l'obra en versió original, tant si es tracta d'un parlant nadiu com d'un lector que domina la llengua de l'escriptor per les raons més variades (condició que es produeix o no, de manera diferent i en proporcions diferents segons la llengua a què ens referim). Aquesta situació que he definit com a «privilegiada» inclou també el lector especialitzat, o sigui, l'estudiós de l'àmbit lingüísticocultural al qual pertany l'autor.

Després hi ha la dimensió del lector que no coneix la llengua de l'autor (o no la coneix prou) i no pot llegir-ne els textos en versió original. En aquesta circumstància, el perímetre de la qual varia d'una llengua a una altra, el paper que juga la promoció de la traducció esdevé central. És innegable, doncs, que traduir –i traduir cada cop més– representa una fase essencial per a difondre el coneixement d'un escriptor i la seva producció i arribar a situar ambdós en aquell cànon europeu del qual encara falten massa figures i massa obres del context lingüísticocultural dels Països Catalans. La possibilitat de recepció mitjançant la traducció, per tant, és un requisit indispensable per assolir l'objectiu.

3.2 *El context nacional i el context supranacional*

En un *context nacional*, la promoció es persegueix a través de la planificació d'estratègies específiques, que tenen en compte un primer factor, és a dir, un cop més, per atraure i fidelitzar els diferents tipus de receptors, cal activar diferents mecanismes promocionals: hi ha, de fet, el lector comú i potser encara inexpert, que s'apropa a un escriptor encara desconegut per a ell, impulsat per la curiositat; després hi ha el lector que n'està mínimament o parcialment informat però sense aquelles bases de coneixement que el farien no un expert sinó almenys un receptor ja conscient de l'objecte de lectura; o bé hi ha el lector informat, fins i tot especialitzat, gràcies al seu propi bagatge cultural o a la seva evolució de lector curiós que, després d'un primer contacte amb l'autor, en «segueix les pistes», continua llegint-lo i aprofundint el seu coneixement.

Aquestes estratègies específiques de promoció poden ser, per exemple, de caràcter (in)formatiu: l'organització d'actes com ara presentacions d'inèdits i reedicions, taules rodones, entrevistes i converses obertes al públic, iniciatives culturals vinculades amb la promoció de la lectura i del llibre (en els diferents formats disponibles actualment: paper, electrònic, multimèdia, etc.); o la difusió i

consolidació de la presència de l'autor i la seva obra en els contextos educatius, des de l'institut fins a la universitat, que s'han de dur a terme amb diferents mètodes i materials, adequats a cada ocasió i situació.

O també poden ser estratègies promocionals de caràcter editorial: com ara la difusió d'un nombre creixent d'obres, cada cop més disponibles mitjançant la publicació de textos inèdits i les reedicions de textos esgotats; o a través de l'actualització dels paratextos (introduccions, notes, postfaccions, etc.); o bé, gràcies a la publicació de ressenyes i articles a la premsa periòdica, utilitzant tots els formats i canals disponibles (paper, electrònic, internet i les xarxes socials).

Al meu entendre, un mètode de difusió especialment eficaç el representa la publicació d'articles en els suplementos culturals dels diaris, que poden atreure i fidelitzar tant el lector comú com el lector especialitzat (pensem, per citar un cas italià, en el suplement dominical del *Sole24Ore*, un diari econòmic que fa anys que publica un suplement dedicat a presentar i ressenyar les novetats editorials). Un exemple d'aquest tipus és l'article recent de Salvador Ortells Miralles, director de l'Espai Joan Fuster de Sueca, publicat a *El País Barcelona*, en la secció Quadern 4, el 16 de gener de 2022.

L'article és paradigmàtic en vista de la promoció dirigida al lector comú i, al mateix temps, pica l'ullet al lector especialitzat, per la seva estructura estratègica: s'obre amb un perfil molt concís i efectiu de Joan Fuster, com a intel·lectual i com a autor, i subratlla la visió global de tota la seva producció; després, fa referència a algunes obres especialment significatives, tant per al lector inexpert com per al lector expert. En aquesta panoràmica, densa i alhora significativa, s'emfasitza la centralitat de l'assaig però també dels altres gèneres conreats per l'escriptor, recordats en termes generals o exemplificats mitjançant la citació d'una obra concreta (com en el cas dels dietaris o els aforismes).

En aquesta visió de la pràctica de la traducció, preval la linealitat del procés: en el concepte de «transposició» es privilegia el significat «etimològic», *traduir*: 'transportar quelcom del punt A al punt B', i de fet, parlem de llengua d'origen i llengua d'arribada. En aquest cas, el significat seria transmetre un contingut a través de la versió a una altra llengua. Per tant, la traducció funcionaria com un vector que parteix d'un punt determinat (l'obra en llengua original) i es dirigeix cap al punt d'arribada (l'obra traduïda a una altra llengua); és a dir, portar un contingut i els seus significats d'un context cultural a un altre, traslladant-lo d'una llengua a una altra.

Tanmateix, si pensem en la traducció des de la perspectiva de l'abismament, de la recepció (més que de la transposició), la imatge i el concepte de *mise en abyme* potser poden ajudar a descriure un altre matís que caracteritza l'experiència del lector (i, abans que ell, del traductor), el qual entra en una obra, penetra en els mecanismes creatius de l'autor a través de la seva recepció; una fruïció en la llengua pròpia en cas que s'ignori la de l'escriptor, gràcies a la lectura del text traduït.

Pot semblar gairebé un sofisme, però és el que fem quan obrim el llibre d'un escriptor traduït a la nostra llengua: entrem al món de l'autor, al món de l'obra, perquè aquest text traduït conté la imatge de l'original, però en una forma lingüísticament adaptada; es tracta d'una obra (l'original) dins de l'obra (la traducció), en la qual la *mise en abyme* s'enriqueix amb una dimensió més complexa, la de l'adaptació lingüística.

En aplicar el concepte de *mise en abyme* a la traducció, la perspectiva canvia: el lector, el receptor2, entra en el text, s'hi abisma, i ho pot fer gràcies a l'operació de mediació lingüística realitzada pel receptor1, pel traductor que, abans que ell, es va abismar en el text per entendre'l i reexpressar-lo en una altra llengua.

En el fons, l'abismament del lector d'una obra traduïda constitueix un segon abismament, un abismament de segon grau, per dir-ho en paraules de Genette, perquè el primer abismament, en sentit

contrari, és el del traductor, que també és un receptor del text, que s'hi abisma per transposar-lo en una altra llengua i permetre que el lector s'hi abismi al seu torn, però seguint una trajectòria inversa. És com si els dos subjectes —el traductor i el lector de la traducció— convergissin, per trobar-se en un punt mitjà; el traductor, el receptor1, un receptor (altament) especialitzat, s'abisma en el text i el «tradueix», el transporta de la llengua d'origen a la llengua d'arribada; després, el lector comú, el receptor2, s'aproxima al text i s'hi abisma gràcies a la versió del traductor. Aquest encontre a mig camí, en un punt constituït pel text traduït, representa un acte essencial de negociació, cultural abans que lingüístic, una de les estratègies a iterar i potenciar per assolir l'objectiu, és a dir, el reconeixement del lloc que li pertoca a un autor determinat dins d'aquell cànon europeu de què parlàvem.

Per tant, les estratègies de foment de l'activitat traductora són realment fonamentals, perquè afavoreixen i concreten l'abismament en la dimensió de l'escriptor i la seva producció a què he fet referència, i que possibiliten al mateix temps una projecció cap a l'exterior, igualment estratègica i imprescindible.

3.3 Cap a una cartografia de les traduccions

Per a promoure la traducció d'obres d'un autor, cal crear o (més sovint) actualitzar-ne la cartografia, o sigui, el cens, identificar-ne les llacunes, els buits a cobrir i planificar-ne una estratègia de promoció cap al món editorial supranacional mitjançant el foment de la traducció literària. La fase inicial d'aquest procés passa per la identificació de les obres més adequades tant per rebre en un context cada vegada diferent com per atreure i fidelitzar diferents categories de lectors. Aquest procés s'ha de desenvolupar i intensificar juntament amb els operadors del sector cultural, és a dir, editorial, acadèmic, etc., per tal d'aconseguir la màxima efectivitat gràcies a la seva col·laboració, a l'hora d'actualitzar constantment la selecció d'obres originals a traduir.

Quina és la situació de la traducció de l'obra de Joan Fuster? Certament, l'autor i la seva producció també han cridat l'atenció del món editorial d'altres països i s'han publicat versions d'algunes de les seves obres en diversos idiomes. Tanmateix, en el cas del context italià, per exemple, la situació és molt deficitària: el 1994 l'editorial Pironti va publicar la versió italiana del *Diario per oziosi*, editada per Donatella Siviero i amb una introducció de Costanzo di Girolamo; el 2006 va aparèixer la versió dels *Giudizi finali*, per l'editorial Mobydick, editada per Vicent Simbor i Giorgio Faggin; finalment, la Càtedra Joan Fuster, entre les seves nombroses activitats també participa en la promoció de la traducció de l'obra de l'autor, per exemple, la versió italiana de *Les originalitats*.

Per descomptat, tot això també implica un esforç de tipus econòmic, per a recaptar els fons necessaris per impulsar aquestes iniciatives editorials de manera coherent i duradora. Les accions de *fundraising*, doncs, tenen un paper central: aquesta també és una estratègia que cal planejar i implementar, tenint en compte el marc econòmic contingent.

4. RECEPCIÓ A TRAVÉS DE LA CRÍTICA

Hi ha, però, una altra dimensió, la de la recepció crítica, de la *mise en abyme* dels resultats científics derivats de les investigacions dels especialistes. Es tracta d'un abismament de caràcter hermenèutic, funcional a la promoció especialitzada de l'autor i la seva obra, per tal de afavorir-ne la inclusió en el cànon europeu, que en aquest cas passa per l'estudi interpretatiu desenvolupat constantment i la difusió del seu coneixement en l'àmbit acadèmic.

4.1 Per a una difusió bidireccional o retroalimentada

Segons aquesta perspectiva, els referents són els estudiosos i els estudis de l'àmbit lingüísticocultural al qual pertany l'autor.

Aquestes aportacions crítiques i els investigadors que les formulen representen la recepció crítica immediata, allò que irradia des de l'àmbit nacional.

En aquest sector, però, la situació es fa més complexa: si en el cas de la recepció de l'obra d'un autor per part del lector comú es feia referència a la promoció nacional mitjançant el foment de la lectura i a la promoció supranacional mitjançant la traducció, circumstància en què l'abismament evoluciona segons una línia unidireccional, que implica un nombre creixent de lectors (nacionals en llengua original i supranacionals a través de la traducció), en el cas de la *mise en abyme* crítica, l'abismament és bidireccional perquè es retroalimenta, partint de la dimensió nacional per a projectar-se cap a la dimensió supranacional i *viceversa*. És a dir, la crítica alimenta la crítica i permet que el camp d'estudi evolucioni, tant a través de les aportacions fundacionals i fonamentals dels estudiosos nacionals, com a través de la recepció crítica nacional però també supranacional, necessària per a l'evolució i la consolidació dels estudis sobre l'autor i la seva obra. Aquesta també és una contribució essencial al reconeixement del lloc que pertany a l'escriptor i la seva producció dins del cànon europeu.

O sigui, a partir de les aportacions crítiques que podem definir «històriques», que constitueixen la base hermenèutica per entendre l'escriptor i la seva producció, generalment fruit de la investigació realitzada pels estudiosos nacionals, especialment en determinats àmbits lingüísticoculturals als quals ens referim, es va constituint progressivament el marc epistemològic, aquell marc dins del qual la visió crítica es condensa i s'actualitza al llarg del temps i a partir del qual es pot avançar en la recerca. Aquesta primera fase de *mise en abyme* hermenèutica pot irradiar de manera ràpida i poderosa internament (a través de les generacions successives d'estudiosos nacionals) i alhora cap a l'exterior, encara que a un ritme i intensitat diferents, a causa de factors relacionats amb els temps de penetració i metabolització en els contextos supra-

nacionals dels resultats de la recerca i del coneixement d'autors i obres «estrangers».

Es tracta d'un mecanisme de difusió del coneixement (crític, aquesta vegada) que es retroalimenta, perquè l'estudiós, tant nacional com supranacional, assimilant els continguts de la recepció, produirà al seu torn altres aportacions que, amb el temps, afavoriran l'evolució del marc epistemològic inicial.

Una altra especificitat d'aquesta peculiar recepció especialitzada la representa el fet que, en el cas del lector comú supranacional que s'acosta a l'autor a través de la lectura, l'etapa prèvia de la traducció és generalment essencial. Al contrari, en el cas de la recepció crítica per part d'un lector especialitzat, aquest pas no és necessari, perquè l'estudiós supranacional que s'acosta a l'autor, o bé en coneix la llengua o com a mínim en posseeix un coneixement que, encara que sigui parcial (per exemple, passiu), li permet treballar amb materials originals (tant de l'autor com dels crítics) sense necessitat del suport de la negociació lingüística. Així ho demostra el fet que el fenomen de la traducció, quan implica aportacions crítiques, es configura de manera contrària al de la traducció literària, necessària per a permetre l'accés al receptor comú (no especialitzat): la traducció d'estudis crítics a altres llengües sol estar determinada pel seu pes científic, no per la impossibilitat de lectura per part del receptor especialitzat, i de vegades es produeix fins i tot en sentit contrari (de l'àmbit supranacional a l'àmbit nacional), precisament en virtut de la rellevància dels resultats de la recerca.

Aquest mecanisme, basat en el que he definit com un circuit de retroalimentació de la recepció crítica, perfila un moviment bidireccional de la *mise en abyme*, connectat amb el concepte de marc epistemològic i la seva progressiva evolució. El mecanisme al·ludit segueix un camí que es podria definir «d'anada i tornada»: amb una projecció cap a l'interior del mateix marc epistemològic, mitjançant la seva progressiva alimentació i aprofundiment, i també cap a l'exterior, perquè alimentant el marc epistemològic n'afavo-

reix alhora la projecció externa, o sigui, l'ampliació i la consolidació de l'àmbit d'irradiació.

Es tracta, aleshores, d'una *mise en abyme* bidireccional, que es materialitza en l'abismament i alhora en la projecció externa de la recepció crítica, evidentment diferent de l'experiència del traductor (el receptor1) i el lector comú (el receptor2 que utilitza el text traduït).

Per tant, per tal que la irradiació es vagi enfortint i projectant en la dimensió supranacional, element essencial per a l'expansió del coneixement crític de l'autor i la seva obra més enllà de la dimensió nacional, són fonamentals la difusió de les aportacions dels estudiosos nacionals i la implicació d'estudiosos supranacionals, orientades a produir investigacions també fora de l'àmbit d'origen de l'autor, per estendre'n la promoció més enllà del seu àmbit de pertinença. En aquest procés, el paper de la crítica nacional és, un cop més, crucial, perquè és a través d'aquesta que la crítica supranacional pot tenir un accés privilegiat al coneixement fonamental i a la base hermenèutica, per propiciar la projecció i el reconeixement supranacionals a l'àmbit europeu.

Una altra línia de l'estratègia cultural, doncs, consistirà en la intensificació de les col·laboracions i la multiplicació dels projectes compartits, a escala nacional i supranacional, per fer xarxa i convergir cap a l'objectiu comú.

5. LA MISE EN ABYME DE LA RECEPCIÓ FUSTERIANA: UNA PERSPECTIVA PRIVILEGIADA

El cas de Joan Fuster és un cas privilegiat des del punt de vista del que he definit com la *mise en abyme* de la recepció, perquè presenta alguns elements excepcionals que constitueixen un sòlid punt de partida i una forta empenta cap al futur.

El punt de partida que podríem definir com a icònic és el reflex d'aquest autor icònic contingut en l'obra icònica d'un altre autor icònic, que reflecteix la seva imatge des d'una perspectiva prestigiosa: és el cas del capítol dedicat a Joan Fuster contingut a la quarta sèrie dels *Homenots* de Josep Pla (2004). Tant per al lector comú com per al lector especialitzat, tant nacional com supranacional, aquest text, el seu contingut i la imatge que Pla ofereix de Fuster són emblemàtics. El perfil fusterià que llegim als *Homenots* constitueix una descripció clau des de molts punts de vista i es pot considerar una referència imprescindible: de fet, el text és accessible i intel·ligible tant per al lector comú (nacional i supranacional, en aquest cas, mitjançant la traducció) com per al lector especialitzat (tant nacional com supranacional); defineix des d'una perspectiva autoritzada la figura i el paper de Fuster, les línies principals de la seva activitat intel·lectual i de la seva producció, contextualitzats en el present i en l'àmbit d'origen de l'autor, amb importants obertures cap a altres dimensions, tant cronològiques com geogràfiques, amb un impuls decisiu cap a la projecció a altres temps i altres espais.

Com és sabut, es tracta d'un text dens i absolutament significatiu, que s'hauria de recordar sistemàticament –i encara més en la promoció externa de Joan Fuster– per ser un testimoni contemporani a l'autor de gran pes, redactat per un destacat escriptor i intel·lectual del panorama nacional que parla d'un altre escriptor i intel·lectual destacat del panorama nacional (un altre cas privilegiat de *mise en abyme*). Un text d'una lucidesa sorprenent, que definiria premonitori. Només en recordo uns quants fragments fonamentals (Pla 2004: 364-393):¹

Conceptuo l'aparició de Fuster en la nostra àrea lingüística com un *fenomen* considerable. Si a les illes F. de B. Moll ha

1. Les paraules en cursiva són meves.

estat el primer element pràcticament integrador, a gran escala, de la nostra àrea lingüística, Joan Fuster ho ha estat –i ja veient les coses des del punt de vista *polític*– a València. Aquesta és la feina decisiva que hi ha fet: crear la unitat de la nostra àrea lingüística.

[...] El sentit que té avui l'obra i l'existència de Fuster és una de les poques coses de caràcter general d'aquestes terres. (364)

[Fuster] de primer, descobrí el valencià: [...]. Després descobrí el català [...]. (369)

A poc a poc i gairebé sense adonar-se'n, Fuster entrà en el seu procés personal de professionalització. En l'estat actual de les coses, aquest procés és del més gran interès [...] la seva principal característica [...] és la dialèctica.

Versos a part, els papers que Fuster ha publicat [...], es poden classificar en dos grups. Primer hi ha el grup dels assaigs [...]. Després hi ha la crítica i la història literària [...] la part literària i folklòrica [...] [i els] estudis d'història cultural [...] [Fuster va afirmar] «[...] no voldria morir-me sense haver deixat en funcionament i "en forma" al País Valencià uns quants equips d'intel·lectuals i de no intel·lectuals capaços de remoure –o almenys d'intentar-ho– aquesta societat [...]».

[...] Fuster ha posat com a tendència dominant de la seva obra l'amenitat, el desig de ser comprès i de ser llegit. Tot el que ha escrit fins ara té un gran interès.

Fuster [ha experimentat] un procés que l'ha convertit en un home de fer història i política. [...] Es tracta d'un paper anti-convencional, desvergonyat i pueril, candorós i cínic.

[...] [Fuster] s'ha pogut enfrontar amb les convulsions enormes del seu temps, i no ha perdut mai un to impàvid i comprensiu, [...] sobre matèries literàries [...] Fuster ha fet una obra realment mestra: [...], un capítol admirable, indispensable d'aquella Història de la Literatura Catalana que somniem [...] que falta elaborar pensant a posar el llibre a les mans del públic [...] (371-378)

Fuster representa un to nou en la nostra literatura. [...] una nova mentalitat. No és un valencià estricte, ni un català de València, ni un valencià catalanitzat: Fuster és un element *normal* de la totalitat de la nostra àrea lingüística, però un element no passiu, [...], sinó actiu i actuant. Aquest és un fenomen extremament important, implica una mentalitat fins avui desconeguda, és un estat d'esperit que, si les coses han de seguir el seu camí positiu, serà, en el futur, el pensament general. (380)

[quan es van celebrar els 300 volums de la «Biblioteca Selecta», Fuster va llegir un discurs on, entre altres coses, va afirmar que] Catalunya com a poble, com a tradició, com a llinatge no acaba en els Pirineus, ni a l'Ebre, ni a la vora de la mar. [...] Catalunya continua sota els noms [...] de Rosselló, Mallorca, País Valencià. Aquesta unitat de destí i d'història és sobretot preclara d'evidències, quan pensem en la llengua i la literatura que la magnifiquen. (380)

[Fuster] representa una gran novetat, una nova manera de veure la nostra qüestió bàsica: una manera molt més general, més completa i més real. (381)

[I Pla conclou afirmant]: [soc] un entusiasta de la posició, de la *finalitat* i de la dialèctica de Fuster, que considero un home molt remarcable i dels més positius de la nostra àrea lingüística... (393)

Hi ha, però, també altres realitats que constitueixen una situació privilegiada des del punt de vista cultural per a la promoció i difusió del coneixement de l'autor i la seva obra, a escala nacional i supranacional, amb l'objectiu de la seva inclusió en el cànon europeu.

És el que es podria definir com la «constel·lació fusteriana», que, partint de l'Espai Joan Fuster amb la seva rica programació cultural, es ramifica i articula i implica altres realitats estratègiques que fa anys que duen a terme activitats igualment estratègiques: el Centre de Documentació, l'Aula didàctica, el Museu Joan Fuster

i, per cert, la Càtedra Joan Fuster, creada per la Universitat de València el 1993, activa a diversos nivells: recerca i investigació, difusió i divulgació, realització d'activitats com ara l'organització de jornades, conferències, taules rodones, exposicions; o bé d'iniciatives com ara les convocatòries de beques i premis, la publicació d'inèdits, estudis, reedicions i traduccions, la producció de materials audiovisuals i didàctics, l'assessorament en la catalogació i la digitalització del Fons documental de la Casa Joan Fuster de Sueca i molt més.

És a dir, una constel·lació amb un paper força actiu, a 360°, imprescindible per a la definició i la consolidació de les estratègies de promoció cultural amb la finalitat d'assolir l'objectiu.

A tot això se suma un altre privilegi, o sigui, l'existència i el suport d'institucions com ara l'Ajuntament de Sueca, l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana de la Universitat de València, la mateixa Universitat de València, la Generalitat Valenciana i altres organismes públics i privats que contribueixen a la promoció de la figura de Joan Fuster i la seva obra, i a totes les activitats i iniciatives que giren al seu voltant.

Aquesta perspectiva ulterior, que he definit privilegiada, tan rica i articulada, reflecteix l'existència de realitats que fa anys que fan xarxa i que constitueixen, amb el seu impuls i les dinàmiques de col·laboració, el referent absolut i un focus d'irradiació, la importància i l'impuls del qual són realment potents i imprescindibles per al desenvolupament de la promoció de la figura de Joan Fuster i la seva obra, també amb vista al futur reconeixement que els correspon en el cànon europeu.

6. CONCLUSIONS

Què pot concloure d'aquestes reflexions una lectora estrangera? Que la potenciació de la que es podria definir com a «operació

Joan Fuster» comença pel final, per les realitats estratègiques que existeixen des de fa temps, les últimes que he mencionat i que he definit com a autèntics privilegis. Després, l'operació s'articula en les línies d'actuació esmentades anteriorment: en l'àmbit de la difusió de l'estudi i la lectura de l'autor, a través de la promoció des del punt de vista crític i divulgatiu, dues estratègies que cal desenvolupar en paral·lel, per a col·locar l'autor en el lloc que li correspon dins l'àmbit internacional i consolidar progressivament el reconeixement del seu paper en l'escenari històric, polític i sociocultural de referència, tant el d'origen com el supranacional, en la perspectiva de la seva projecció i recepció àmplia.

En el cas de Joan Fuster, tant la promoció entre els especialistes com entre el públic no especialitzat és complexa, a causa de l'abundància i la riquesa temàtica de la seva producció, la diversitat dels gèneres conreats i tots aquells aspectes que fan d'aquest autor una figura única. Entre aquesta collita abundant caldrà començar per identificar les prioritats: quins i quants textos de l'autor promoure per tal de difondre'n cada cop més el coneixement tant dins del seu context d'origen com en el context internacional.

De fet, no resulta gens fàcil tornar accessible una figura, la visió supranacional de la qual, la d'un intel·lectual atemporal, reflexiona i indueix a la reflexió sobre la condició de l'home modern, des de la quotidianitat fins a les grans qüestions existencials de l'edat contemporània. I tot això s'ha de realitzar a partir d'una producció força abundant i rica, de la qual s'ha d'oferir la imatge de conjunt també a un lector inexpert.

Un repte, un gran repte, que, gràcies als elements privilegiats recordats, els que he definit com la «constel·lació fusteriana», ja fa anys que s'ha assumit i que es pot intensificar fent xarxa, per a assolir l'objectiu: el reconeixement del lloc que pertoca a Joan Fuster i la seva obra dins el cànon europeu actual i futur.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BERTA, Luca (2006): *Oltre la «mise en abyme». Teoria della metatestualità in letteratura e filosofia*, Milà, FancoAngeli.
- FUSTER, Joan (1994): *Diario per oziosi*, a cura de Donatella Siviero, introducció de Costanzo di Girolamo, Nàpols, Pironti.
- FUSTER, Joan (2006): *Giudizi finali*, a cura de Vicent Simbor i Giorgio Faggin, Faenza, Mobydick.
- GENETTE, Gérard (1982): *Palimpsestes: la littérature au second degré*, París, Seuil.
- MARCHESE, Angelo (1991 [1a ed. 1978]): *Dizionario di retorica e di stilistica*, Milà, Mondadori.
- ORTELLS MIRALLES, Salvador (2022): «Quan 60 llibres són una sola peça», *El País Barcelona*, secció Quadern 4, 16-01-2022.
- PLA, Josep (2004): *Homenots*, quarta sèrie, dins *Obra completa de Joan Fuster*, vol. XIX, Barcelona, Destino / Enciclopèdia Catalana.